

RESISTÈNCIA PAGESA I OFENSIVA SENYORIAL A CAPELLADES (SEGLES XVI-XVIII)

Assumpta Muset i Pons

La historiografia tradicional catalana ha considerat la sentència de 1486, arbitrada per Ferran el Catòlic, una peça clau en el procés de reorganització de les relacions feudals entre la pagesia i els senyors. Les seves conseqüències, vistes sempre des d'una òptica clarament positiva, haurien beneficiat sobretot els remences, convertits en homes lliures i semipropietaris dels seus masos, però també el conjunt del camp català, que hauria entrat en una fase de pau, estabilitat i prosperitat.¹

Aquesta interpretació tan optimista va ser puntualitzada i corregida amb posterioritat. Primer per Pierre Vilar, el qual ja es va adonar de la persistència d'una llarga llista de «privilegis personals del senyor», que no van ser abolits i que gravaven tot el «cicle sencer de la producció i el treball».² Més tard per Eva Serra, per a la qual els suposats beneficis de Guadalupe no són res més que un mite. De fet, els barons van continuar gaudint de nombroses potestats, entre les quals hi havia la confirmació dels poders jurisdiccionals i de les rendes senyorials tradicionals, la facultat de fer capbreus periòdics i el dret a ésser indemnitzats en cas d'abolició de la remença o de qualsevol altre mal ús. En contrapartida, els vassalls van guanyar ben poca cosa, tret de la possibilitat d'alliberar-se de les servituds esmentades, sempre que paguessin la quantitat estipulada. És evident que

1. Jaume VICENS VIVES, *Historia de los remensas del siglo XV*, Barcelona, 1945, i *El gran sindicato remensa (1488-1508): La última etapa del problema agrícola catalán durante el reinado de Fernando el Católico*, Madrid, 1954.

2. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. III, Barcelona, 1965, p. 487-488.

en aquestes condicions el conflicte va continuar obert i la resistència pagesa, viva i actual. Únicament van canviar els mètodes de lluita, que sovint van adquirir la forma de sabotatges encoberts. En tot cas, els enfrontaments entre senyors i pagesos, ja fos en solitari o col·lectivament, van abraçar un ampli ventall de temes que bàsicament es poden resumir en els següents: cobrament dels drets dominicals, adscripció a la jurisdicció reial, accés als monopolis senyorials i als recursos naturals i autonomia municipal.³

Les conclusions d'Eva Serra, però, són el resultat de les investigacions fetes a partir de la documentació d'una baronia laica: la dels Sentmenat (Vallès Occidental). Ara jo proposo fer un exercici paral·lel amb el cas d'una vila sota domini eclesiàstic i la qual, a més, va experimentar un complex procés de modernització econòmica i social. Tot un repte per a les velles estructures feudals. La investigació s'ha centrat en el cas de Capellades: una població situada dins la demarcació de l'Anoia i que en aquella època pertanyia al domini territorial i jurisdiccional de Sant Cugat del Vallès. L'objectiu és comprovar com es van articular les relacions entre ambdues parts, si hi va haver o no elements de conflictivitat i, en cas que fos així, quines estratègies va adoptar cadascuna de les parts interessades. I, finalment, quins efectes van tenir sobre l'engranatge feudal les transformacions esmentades. La informació prové, bàsicament, de la col·lecció de capbreus locals, formada per set exemplars que van del 1572 al 1805,⁴ de la documentació generada pels plets sobre el control de l'aigua i els monopolis locals,⁵ i de les sèries dels protocols notarials d'Igualada i Capellades.⁶

El cas d'aquesta vila anoienca és interessant per diversos motius. D'una banda, per la seva reduïda extensió geogràfica (2,9 km²), i per l'altra, per la seva privilegiada situació arran del camí reial que unia Barcelona i Madrid i per la seva riquesa hidràulica. L'anomenada *font de la vila* proporciona diàriament l'extraordinària quantitat d'onze milions de litres

3. Eva SERRA, «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques*, núm. 10 (1980), p. 17-32, i *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, 1988.

4. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Monacals, Hisenda, ll. 1393 (capbreu de 1572), ll. 1401 (capbreu de 1614-1615), ll. 1402 (capbreu de 1627-1628) i ll. 562 (capbreu de 1643); i Arxiu del Molí Paperer de Capellades (AMPC), capbreus de 1649, 1735 i 1805.

5. ACA, Monacals, Hisenda, ll. 1429.

6. Arxiu Històric Comarcal de l'Anoia (AHCA), Arxiu Notarial (AN), notaries d'Igualada i Capellades, segles XVII-XVIII.

d'aigua. Aquest cabal ja havia estat canalitzat durant l'edat mitjana; posteriorment, també se'n van regular l'accés i el consum. Això va permetre desenvolupar una activitat important al voltant d'aquest líquid preuat, activitat que es va materialitzar en la consolidació d'una pròspera agricultura de regadiu i una no menys prometedora activitat manufacturera, especialitzada en un primer moment en la llana i més tard, al segle XVIII, en el paper. Una altra característica que cal destacar és l'absència d'habitatge dispers i, en conseqüència, d'unitats d'explotació basades en la masia. A Capellades, la població vivia concentrada al nucli urbà, la Costa dels Molins i l'agregat de la Font de la Reina, i, a grans trets, es pot afirmar que predominaven la petita i mitjana propietats.

Un altre element que s'ha de tenir en compte és que durant l'època moderna Capellades va viure un període de grans transformacions: demogràfiques, amb un augment notable de la població; urbanes, amb una expansió de l'àrea habitada en detriment del sòl rústic; econòmiques, amb l'especialització manufacturera –llana i paper– i agrícola –vinya–; i socials, amb la consolidació d'una classe creixent de menestrals i empresaris cada cop més desvinculats de la dependència tradicional de l'agricultura. Això vol dir que, de mica en mica, la realitat capelladina anava canviant i anava forjant unes noves relacions de producció, les quals forçosament havien d'entrar en conflicte amb les servituds i exigències del vell ordre feudal. Un antagonisme més que es devia sumar als que històricament s'anaven arrossegant.

Tal com ja he dit, la vila i el seu terme pertanyien al monestir de Sant Cugat del Vallès, que en posseïa el domini territorial i part del jurisdiccional. En aquest àmbit, les seves potestats incloïen la justícia civil simple i el mixt imperi, ja que l'alta justícia, amb dret a aplicar els càstigs més rigorosos, corresponia als Cardona. L'administrador i responsable directe era el paborde o prebost del Penedès, el qual podia delegar les funcions de representació en una persona de la seva màxima confiança. Altres funcionaris fidels i poderosos eren: el batlle, amb capacitat per exercir el control polític sobre el Consell, així com per garantir l'ordre públic i la seguretat ciutadana; el notari, que donava legalitat a les capbreuacions, vigilava els canvis de propietat i vetllava pel cobrament dels lluïsmes i altres rendes dominicals; i l'arrendatari dels drets senyorials, que pressionava i perseguia els pagesos per tal que lliuressin les taxes que els corresponia. Tots junts assumien, cada un en l'àmbit que li pertocava, la missió delicada i

vital de controlar els vassalls i detectar qualsevol indicatiu de frau o rebel·lió, espontània o organitzada. Aquests càrrecs es van reservar al poderós i influent *lobby* (grup de pressió) local, molt proper al paborde, el qual va monopolitzar sovint (tot i que no pas sempre) la resta de càrrecs d'elecció senyorial (mostassaf, etc.) i, àdhuc, el Consell municipal, primer, i l'Ajuntament, més tard.⁷

L'existència d'aquesta trama burocràtica ja permet intuir que el monestir de Sant Cugat va assumir íntegrament totes les potestats, els privilegis i els drets que li atribuïa la sentència de 1486. En conseqüència, ja podem avançar que el cenobi vallesà es va comportar com un veritable senyor feudal. Això vol dir que, periòdicament, els seus emfiteutes es veien obligats a protagonitzar i presenciar escenificacions de reconeixement i renovació del poder senyorial, tant a escala col·lectiva com individual. En uns casos es tractava d'actes que podem qualificar de *simbòlics*, com podien ser el lliurament de la vara al batlle, per part del paborde i en presència de les autoritats locals, o l'obertura dels processos de capbreuació. Uns i altres anaven precedits, sempre, de l'ostentosa publicació dels títols, les dignitats, els honors i les potestats de què gaudien el monestir i el seu representant. Després venia la presentació dels vassalls, sempre modesta i humiliant, tal com corresponia a la seva condició d'homes propis, sòlids i afocats.⁸ En altres casos, les escenificacions esmentades tenien un caire molt més pragmàtic i es materialitzaven tant en l'aplicació de la justícia i l'execució de les penes, com en la realització de les capbreuacions, amb l'objectiu de poder identificar i «reconocer a diferentes Emphiteotas y reddituarios que lo fueron»,⁹ actualitzar la llista de propietaris útils, mantenir al dia el pagament dels censos i cobrar altres drets derivats de canvis de propietat, etc..

Malgrat aquesta normalitat aparent, però, les relacions entre aquests súbdits i el seu senyor van estar farcides d'antagonismes i de controvèrsies que es van anar complicant a mesura que l'edat moderna va anar avançant. Hi havia pugnes històriques, heretades del passat, que restaven encara pen-

7. Assumpta MUSET I PONS, «Capellades a l'època moderna», a Miquel GUTIÉRREZ I POCH (dir.), *Història de Capellades* (en premsa).

8. Arxiu Històric Comarcal d'Igualada (AHCI), AN, Piera, P. Casas Alibau, 1779, f. 204, i AMPC, capbreu de 1735.

9. AMPC, capbreu de 1805, f. 1 i 2.

dents de solució, i n'hi havia de noves, sorgides com a conseqüència del desenvolupament econòmic i social de l'època. Aquests antagonismes van anar acompanyats d'enfrontaments quasi permanents que van exigir l'adopció d'estratègies diverses per ambdues bandes. Les del bàndol emfiteutic tenien com a objectiu esquivar les obligacions dominicals; les del senyor, fer-les complir.

L'OFENSIVA ANTISENYORIAL

Els vassalls van articular la seva resistència a diferents nivells, es van valer de recursos diversos i van obtenir resultats desiguals.

Hom detecta, també aquí, igual com succeïa en el cas dels Sentmenat, l'existència d'actes espontanis i aïllats, qualificats per Eva Serra de *sabotatge*¹⁰ protagonitzats per pagesos modestos que intentaven eludir el pagament d'alguna taxa, però que no es qüestionaven la legalitat vigent. Aquest seria el cas de Pere Aymeric, hostaler de la Font de la Reina, el qual havia comprat una peça de terra a Cristòfol Albareda, «sens ministeri de scriptura» i sense haver «amostrat haver pagat lo ters», és a dir, el lluïisme.¹¹ D'altres simplement no declaraven la construcció de cases, tal com es va detectar en el capbreu de 1735,¹² o deixaven puntualment de pagar els censos, tal com denunciava l'arrendatari senyorial el 1745.¹³

Tampoc van mancar accions més organitzades, en les quals prenién part petits grups d'emfiteutes que s'enfrontaven obertament a situacions i problemes que derivaven de les incerteses que patia el sistema feudal i dels abusos que practicaven els senyors. Dos exemples prou representatius d'aquest fet són els següents: la negativa, col·lectiva i reincident, dels pagesos locals a tascar (o separar la part corresponent a la tasca) en el camp, tal com s'havia acordat en les Corts de 1599, i no a l'era, tal com demanaven ells; i les amenaces d'«introduir plet» que els capelladins van llançar a fra Josep

10. Eva SERRA, *Pagesos...*, p. 69.

11. ACA, Monacals, Hisenda, ll. 562, confessió de Pere Aymeric (s. d.).

12. Entre els afectats hi havia Gabriel Ros, Pere Tous i Marià Bas. Aquest darrer tampoc no tenia títol d'usdefruit. El paborde, «a pregàries de dit confessant, [...] li firmà carta precària» (AMPC, capbreu de 1735, f. 80, 129, i 171).

13. Arxiu Històric Municipal de Piera (AHMPiera), Registre de la Cúria de la Batllia de la Vila de Capellades, 13 de juliol de 1745.

de Masnovell el 1649, quan aquest va fer-los saber la seva voluntat d'incrementar les mesures dels punyerons que pagaven els emfiteutes capelladins. El primer va ser un conflicte llarg, ja que es va complicar amb altres causes que ambdues parts mantenien obertes i no es va solucionar fins al 1680, quan els vassalls van haver de resignar-se a acceptar el pagament de la tasca en *fajos* o garbes, i no en gra, tal com ells volien, a canvi del reconeixement d'altres drets sobre els arrendaments locals. El segon va ser més breu gràcies a la intercessió «d'algunes bones persones», les quals van aconseguir que el paborde rectificués i es desdigués de les seves intencions inicials. Abans, però, els afectats ja havien fet tot un seguit de tràmits per tal de demanar el parer a persones enteses, i també s'havien fet comparacions amb els punyerons que es pagaven en altres viles catalanes.¹⁴

Una tercera possibilitat va consistir a delegar en el Consell Municipal el lideratge de les reivindicacions populars. A partir de 1640, tot coincidint amb el relleu al capdavant de l'Administració local i amb la incorporació d'una tanda d'individus reivindicatius i contraris al paborde, es va desencadenar una allau de plets que pretenien reduir l'excessiva pressió tributària, d'una banda, i aconseguir un major control sobre els recursos i els béns d'aprofitament col·lectiu (aigua i arrendaments), de l'altra. Aquests drets van ser, en conseqüència, objecte de sengles i llargues batalles davant dels tribunals reials. El plet de l'aigua, iniciat el 1663, restava per resoldre encara a principis del segle XIX. Aleshores, però, ja s'havia convertit en un conflicte a quatre bandes: l'Ajuntament, alguns paperers importants, el patrimoni reial i el paborde del Penedès. El plet dels arrendaments, resolt momentàniament el 1680, es va reobrir de nou a mitjan segle XVIII (en un moment d'expansió d'aquests establiments públics) davant la insistència del prebost, el qual se n'autoproclamava senyor directe i alodial i exigia el pagament dels censos corresponents, malgrat les 3.000 lliures que els jurats li havien lliurat el 1680 a canvi que renunciés a qualsevol dret o domini sobre els monopolis esmentats.¹⁵

Els interessos baronials, però, es van veure durament castigats i el seu futur es va posar en dubte com a conseqüència de les transformacions experimentades a Capellades al llarg de l'època moderna. L'agricultura,

14. AMPC, capbreu de 1649, f. 256-257, i ACA, Monacals, Hisenda, ll. 1429, «Escritura de concòrdia, 8-1-1680 [...]».

15. ACA, Monacals, Hisenda, ll. 1429.

que era el sector que aportava el gruix de les rendes agrícoles, va anar perdent importància en benefici del nucli urbà i la manufactura. També el creixement demogràfic i les transformacions socials van contribuir a definir un marc nou dins del qual el venerable sistema senyorial tenia greus dificultats per poder funcionar amb normalitat.

LA CONTRAOFENSIVA SENYORIAL

La reacció senyorial no es va fer esperar. Els successius pabordes van mobilitzar els seus assessors i van entaular una àmplia batalla davant dels tribunals. L'estratègia jurídica es va complementar, d'una banda, amb campanyes paral·leles de coacció i represàlia contra els elements considerats subversius i de manipulació (tupinada) descarada del Consell Municipal, on, en general, van col·locar subjectes afins als seus interessos i que, en conseqüència, gaudien de la seva confiança; i, de l'altra, amb la materialització d'actes de capbreu successius on no es van escatimar esforços ni a l'hora de deixar constància del lloc que ocupava cada un dels interlocutors, ni en el moment de definir les obligacions i els drets que els corresponien.

En aquestes circumstàncies, s'entén, doncs, el rigor que el 1735 denunciaven les persones afectades, la duresa dels encapçalaments, la recuperació i la generalització d'antics formalismes feudals, etc.¹⁶ Aquesta ostentació senyorial no tenia altra finalitat que recordar-los la seva submissió centenària i les obligacions que es derivaven d'aquesta. S'entén, també, l'interès de l'apoderat del monestir, el qual, el 1776, va estudiar i analitzar «el cabreo original [...] recibido por ante Joseph Melies [...], en [...] mil seiscientos quarenta y nueve» amb l'objectiu de conèixer-lo amb profunditat i poder rescatar antigues taxes, si ho creia convenient.¹⁷

L'ofensiva baronial va adquirir, en determinades ocasions, un caràcter totalment il·legal, en atribuir-se drets i potestats que jurídicament ja no li pertanyien, tal com va succeir en el cas de les gabelles i les regalies. Tampoc no va defallir en la seva lluita per mantenir sota control els equips de govern i els oficials subalterns dels nous ajuntaments borbònics.¹⁸

16. AMPC, capbreu de 1735.

17. AHCI, AN, Igualada, J. A. Mateu, 9 de juliol de 1776.

Malgrat tots aquests afanys, el monestir de Sant Cugat es va veure obligat a acceptar la pèrdua progressiva i irreversible d'algunes de les seves antigues competències en qüestions econòmiques, socials i administratives. En conseqüència, i com a única sortida compensatòria, va haver d'aconcentrar-se cada cop més a recordar insistentment la seva condició de senyor territorial i jurisdiccional. Això, però, era insuficient, ja que el creixement econòmic i demogràfic estava provocant transformacions profundes i radicals que escapaven al seu domini i que feien que el model feudal fos inviable a llarg termini.

En definitiva, doncs, i com a conclusió, es pot afirmar amb tota seguretat que tampoc aquí la sentència de 1486 va aconseguir resoldre els problemes seculars que enfrontaven els seus habitants amb el senyor, ni va aportar la tan esbombada pau social. Els conflictes no tan sols van persistir, sinó que es van incrementar amb altres de nous, provocats per les abusives pretensions de Sant Cugat, per l'interès que el Consell Municipal i la nova burgesia industrial tenien a ampliar el control sobre els recursos naturals i els monopolis, i per les transformacions econòmiques i socials de l'època.